

УДК 330.341.1.(477)

*Г.Б. ТИТАРЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Національний університет Державної податкової служби України*

Інституціональне забезпечення системи державного регулювання інноваційного розвитку АПК

На нинішньому етапі трансформації та різкого погіршення стану української економіки, кризи джерела постачання й видобутку енергоносіїв, надвеликих витрат бюджету країни на ведення війни та катастрофічного знецінення національної валюти, що призвело до зубожіння населення через різке зростання цін на промислову продукцію й продукти харчування, вкрай необхідним є запровадження чіткого державного регулювання економіки та суттєвого коригування стратегії й тактики реформ у напрямі посилення дієвості механізмів державного регулювання галузями, які мають стратегічне значення для подальшого інноваційного розвитку країни, зокрема галузей аграрного сектору економіки України.

Постановка проблеми. Концепція розвитку інноваційної системи агропромислового комплексу в умовах кризи має відображати симбіоз економічних, технічних та інституційних чинників у процесі створення й реалізації нововведень і є важливим кроком уперед у розумінні детермінанта інноваційного розвитку сільського господарства країни в умовах кризи.

Дослідження та практичні умови показують, що інституціональна система економіки в Україні незбалансована, що проявляється як на рівні базисних (власність, влада, управління, праця), так і похідних інститутів (інвестування, ціна, конкуренція, підприємництво, регулювання) [13]. Подолання впливу негативних факторів у розвитку аг-

рарної сфери є головним завданням, яке повинні розв'язувати держава й суспільство. Умови існування економіки країни доводять, що нагальною потребою в період кризи є подолання дисбалансу в процесі розвитку основних та похідних інститутів інноваційної системи аграрного сектору України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державної підтримки, пошуку джерел інвестиційних ресурсів, інституціональному та інформаційному забезпеченню розробки й запровадження інноваційних проектів в аграрному секторі економіки присвячено праці С. Володіна [1], Л. Курило [2,3], М. Маліка [2], Л. Мармуль [4], Г. Підлісецького [7], М. Садикова [10], О. Шпикуляка [2, 3,13].

Мета статті – визначення проблем, які існують в інституціональному забезпеченні інноваційного розвитку агропромислового комплексу та надання рекомендацій щодо їх подолання.

Виклад основних результатів дослідження. Інституціональна система розвитку інноваційної діяльності агропромислового комплексу потребує досконалого інституційного забезпечення, а головне – створення інституціональних умов функціонування базисних і похідних інститутів.

Подальша інституціоналізація аграрної економіки в напрямі подолання кризи та збереження держави передбачає удосконалення: інституту власності й організаційних форм господарювання на селі; розбудови ефективної системи інвестування агропромислового сектору, створення функціональних професійних і міжпрофесійних

об'єднань – інститутів саморегулювання й самозахисту; контракту та інфраструктури маркетингу продукції; організації праці й управління; адаптації до вимог ЄС існуючої

та подальшого розвитку системи моніторингу й інформаційного забезпечення [2].

Важливість змін саме в аграрному секторі економіки підтверджується статистичними даними.

Динаміка чисельності (тис. осіб) та структури зайнятості (%) населення України за видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство	4367,0	4005,5	3652,6	3484,5	3322,1	3131,0	3094,5	3410,3	3506,7
%*	21,6	19,4	17,6	16,7	15,8	15,5	15,3	16,8	17,2
Промисловість	4598,3	4072,4	4036,9	3973,0	3871,4	3546,9	3461,5	3352,7	3303,6
%*	22,8	19,7	19,5	19,0	18,5	17,6	17,1	16,5	16,2
Будівництво	903,6	941,5	987,1	1030,2	1043,4	966,2	943,0	924,5	902,2
%*	4,5	4,6	4,8	4,9	5,0	4,8	4,7	4,5	4,4
Торгівля, діяльність готелів та ресторанів	3121,3	4175,2	4403,9	4564,4	4744,4	4729,1	4832,0	4865,0	4894,1
%*	15,5	20,2	21,2	21,8	22,6	23,4	23,8	23,9	24,0
Діяльність транспорту та зв'язку	1355,0	1400,5	1428,3	1451,9	1465,8	1387,9	1389,7	1379,5	1361,3
%*	6,7	6,8	6,9	6,9	7,0	6,9	6,9	6,8	6,7
Фінансова діяльність	166,7	247,9	283,9	344,4	394,9	351,4	332,8	350,6	324,3
%*	0,8	1,2	1,4	1,6	1,9	1,7	1,6	1,7	1,6
Операції з нерухомим майном, оренда,	815,9	966,6	1041,9	1134,7	1150,4	1148,9	1153,2	1187,5	1202,5
%*	4,0	4,7	5,0	5,4	5,5	5,7	5,7	5,8	5,9
Державне управління	1198,6	1028,9	1033,7	1036,4	1067,5	1078,6	1223,8	1055,5	1079,4
%*	5,9	5,0	5,0	5,0	5,1	5,3	6,0	5,2	5,3
Освіта	1609,7	1668,2	1690,5	1693,7	1702,4	1698,4	1688,3	1677,6	1672,9
%*	8,0	8,1	8,2	8,1	8,1	8,4	8,3	8,3	8,2
Охорона здоров'я та надання соц. допомоги	1379,6	1356,6	1356,7	1359,0	1369,9	1348,1	1341,4	1320,8	1309,9
%*	6,8	6,6	6,5	6,5	6,5	6,7	6,6	6,5	6,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури й спорту	659,9	816,7	814,9	832,5	840,1	805,0	805,8	800,2	797,4
%*	3,3	3,9	3,9	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	3,9
Усього, тис. осіб	20175,0	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3

*У % до загальної чисельності зайнятого населення у віці 15-70 років.

Джерело: Складено за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

За проведеним дослідженням (табл.) найбільша частка працездатного населення країни традиційно зайнята в сільському господарстві та в промисловості. Збереження підприємств цих галузей дасть змогу підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції за рахунок раціонального використання природних умов і ресурсів, їх обґрунтованого залучення в господарський обіг.

Галузі агропромислового комплексу є стратегічними в економічній системі України в умовах кризи. Інноваційна система АПК є складовою національної інноваційної

системи та зорієнтована на формування нової економіки країни, що ґрунтується на знаннях і забезпечує розвиток конкурентоспроможного виробництва на основі досягнень науки, технології й техніки. Збереження та розвиток інноваційної системи агропромислового комплексу залежать від рівня інституціонального забезпечення. У кризових умовах інституції й інститути інноваційної діяльності відіграють надважливу роль у створенні організаційно-економічних передумов для задоволення потреб на якісно новому рівні.

Формування дієвої інституціональної структури інноваційного розвитку АПК в умовах кризи передбачає втручання держави задля створення сприятливого мотиваційного клімату функціонування інноваційної системи; запровадження інновацій із забезпеченням загальної конкурентоспроможності галузі. Система державного регулювання інноваційного розвитку АПК передбачає:

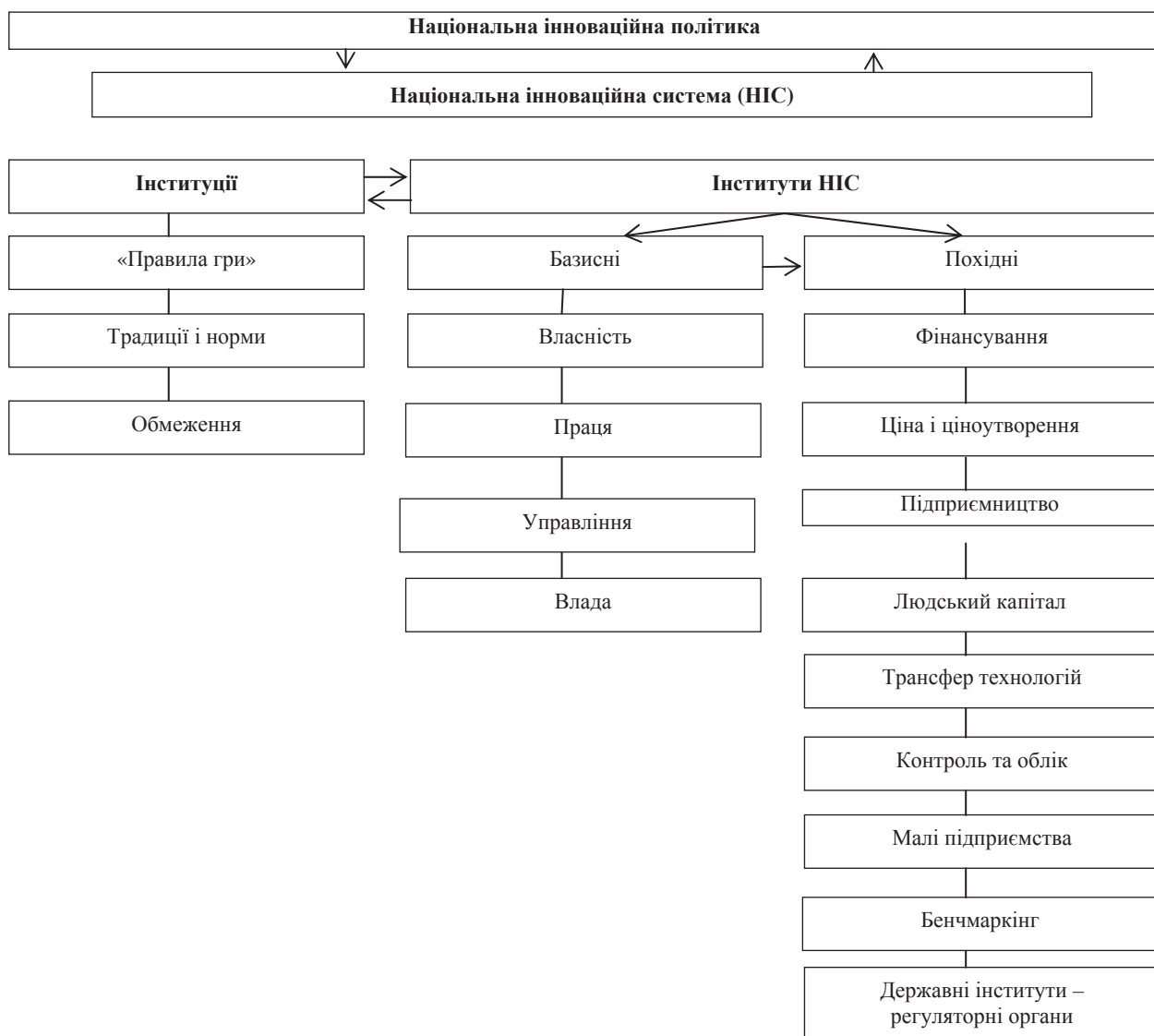
завершення інституціоналізації приватної власності в частині формування інституційних норм капіталізації землі;

розробку ефективної системи інвестиційного забезпечення процесу розвитку інноваційної системи АПК;

удосконалення цінового механізму щодо забезпечення справедливого перерозподілу доходів між учасниками продуктового ланцюга;

забезпечення функціональності інфраструктури ринку інновацій та подолання асиметрії у поширенні інформації для виробників сільськогосподарської продукції.

Це головні блоки питань, які потрібно вирішувати в процесі розвитку інститутів інноваційної системи України.

Система інституціонального забезпечення НІС

Джерело: Адаптовано за [3].

Існування інституціонально розвинутої НІС дасть можливість прискорити побудову ефективної економічної системи нашої держави (рис.). Погоджуємося з Л.І. Курило,

що в основі процесу інституціоналізації соціально-економічних відносин із метою виявлення результативної ознаки мають бути раціональний розподіл використання ресур-

сів аграрної сфери; ринкове ціноутворення на продукцію; функціональна й доступна інфраструктура; підвищення соціальних стандартів життя на селі [3].

Держава в умовах кризи повинна допомогти аграрному сектору економіки сформувати дієві інститути розвитку, які мають залучати та підтримувати інвестиції в нові технології, що стимулюють інноваційну активність і сприятимуть прогресивним технологічним зрушенням, об'єднанню грошових, трудових, інформаційних ресурсів на тих напрямках, що забезпечують економічне зростання цього найважливішого (підтверджується даними статистики щодо структури зайнятості населення) сектору економіки.

Найважливішими серед інститутів розвитку інноваційної системи аграрного комплексу України є інститути підприємництва й інвестування. Економічна наука виокремлює інститут підприємництва як рушійну силу суспільного прогресу, інструментарій для задоволення потреб. Інститут підприємництва в інноваційній теорії окреслює інституцію формування добробуту людини.

Підприємництво як інститут розглядалося багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Позиція науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» (Курило Л., Шпикуляк О.) полягає в трактуванні підприємництва як системи інституціональних норм і правил, організаційно-господарських утворень, які створюють механізм задоволення потреб суспільства. Інститути інноваційної системи АПК формуються, змінюються й розвиваються під впливом змін в економічній системі України. За роки незалежності в Україні значний розвиток одержали агропромислові холдинги, яких налічується близько 40. Серед найбільших холдингів можна назвати: «Harv East Holding», створений на базі сільськогосподарських активів ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»; агрохолдинг ДП «Нафком-Агро»; «Миронівський хлібопродукт»; «Мрія Агрохолдинг»; «Астарт-Київ»; «Агротон»; «Сварог Вест Груп»; Укрендфармінг. Крім того, створені агрохолдинги з іноземним капіталом «Укрзернопром» – 100% акцій належать компанії «MCD Agricole Holding AG» (Австрія), «Українські

аграрні інвестиції» належать російському інвестбанку «Ренесанс Капітал». Є великі компанії, які перекинули кошти з нафтобізнесу («Авіас-2000», «Чиста криниця», «Олімпекс-агро») та банківської діяльності («Приват-АгроХолдинг») [5].

Підприємствам АПК порівняно з підприємствами інших галузей важче одержати доступ до кредитних ресурсів. Однак існує ще одна проблема – це загальна слабкість та обмежений характер фінансового ринку України. До групи потенційних кредиторів аграрного сектору належать банки, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, кредитори, які позичають свої приватні кошти, ломбарди, а також компанії з постачання матеріально-технічних ресурсів і переробні підприємства [4].

Вивчення зарубіжного досвіду показує, що кредитування аграрного сектору здійснюється у великих обсягах. До числа країн з найвищою питомою вагою позичкових коштів в аграрному капіталі належать Великобританія й Німеччина – 50%, Франція – понад 40, Італія та Бельгія – більше 30% [7]. В Україні державна політика в галузі підтримки фінансування сільського господарства спрямована на зменшення процентних ставок, що виплачуються за кредитами комерційних банків і кредитних спілок, шляхом часткової компенсації процентної ставки (цю практику було започатковано в 2000 році), удосконалення законодавства у сферах лізингових операцій, страхування тощо.

Формування й розвиток ринку матеріально-технічних ресурсів в агропромисловому комплексі, забезпечення підприємств сучасними технічними засобами вимагає посилення державної підтримки щодо подолання дефіциту інвестиційних коштів.

Питання відродження інституту державного контролю за впровадженням інноваційних проектів, за державними закупівлями є також надзвичайно актуальним питанням. Оптимізація згідно з вимогами міжнародних стандартів інституту бухгалтерського обліку є необхідною мірою запобігання кризовим явищам у діяльності всіх підприємств, і насамперед великих агрохолдингів, більшість яких являють собою групу підприємств, до складу якої входять материнська компанія й

дочірні підприємства, які відповідно до статей 12 і 12-а Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» крім фінансових звітів про власні господарські операції зобов'язані складати й подавати консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами.

Поряд із цим необхідно в агропромисловому комплексі створити інституціональні умови для функціонування середніх і малих сільськогосподарських підприємств, особливо кластерного типу. Незамінною є роль малого підприємництва в інноваційному бізнесі (венчурні підприємства), що мінімізує ризики, пов'язані з освоєнням нової продукції.

Основою ефективного функціонування інститутів державного регулювання інноваційного розвитку агропромислового комплексу є вдосконалення відповідних нормативно-правових актів, що наразі означає

прийняття ряду законів, які стосуються проблем продуктової безпеки в Україні. У зв'язку з євроінтеграцією оголошено курс на організаційні зміни в складі Міністерства аграрної політики та продовольства України, відповідно очікуються зміни в нормативній базі.

Висновки. Дослідження показують, що інституціональна система в агропромисловому комплексі є незбалансованою, що не сприяє процесу державного регулювання розвитком національної інноваційної системи. В умовах існування реальної небезпеки щодо збереження економіки, перехід від концепції традиційного розуміння інноваційного розвитку до концепції визнання НІС як системи інституціонального забезпечення процесу збереження країни в умовах кризи є безперечним.

Список використаних джерел

1. Володін С.А. Організація наукоємного ринку АПК за системою інноваційного провайдингу / С.А. Володін. – К.: Дія, 2006. – 96 с.
2. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 516 с.
3. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: моногр. / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
4. Мармуть Л.О. Інвестування інноваційного розвитку харчових і переробних підприємств: моногр. / Л.О. Мармуть, І.В. Ксьонджик; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв: [б.в.], 2011. – 148 с.
5. Марцишевська Ю. Л. Роль фінансово-кредитного забезпечення підприємств аграрного сектору / Ю.Л. Марцишевська // Економіка АПК. – 2009. – №5. – С. 98-100.
6. Офіційний сайт ПФТС – www.pfts.ua.
7. Підлісецький Г.М. Оцінка сільськогосподарського майна: інституціональні та організаційно-методологічні аспекти / Г.М. Підлісецький, М.М. Моголова, М.І. Герун; за ред. Г.М. Підлісецького. – К.: ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2013. – 252 с.
8. Політика і розвиток сільського господарства в Україні; за ред. Штефана фон Крамона-Таубадея, Сергія Зорі, Людвіга Штріве. – К.: Альфа-Принт, 2001. – С. 60.
9. Пиріг Г.І. Особливості розвитку кредитних відносин у сільському господарстві / Г.І. Пиріг // Агроінком. – 2004. – №1-2. – С. 80-86 – 136; С. 83.
10. Садиков М.А. Теоретичні та методологічні аспекти державного регулювання ринкової економіки у сфері АПК / М.А. Садиков. – Х.: Харківський держ. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва, 1999.
11. Сомик А.В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах / А.В. Сомик // Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С. 136-141.
12. Стан кредитування підприємств агропромислового комплексу 26.12.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=7273>.
13. Шпикуляк О. Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку [Текст]: моногр. О.Г. Шпикуляк – К.: ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2010. – 394 с.
14. North D.C. Institutions, institutional change and economic performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
15. Sombart W. Die Ordnung\ Working Party of National Express on Science and Technology Indicators. – Rome: OECD, 2001
16. The Global Competitiveness Report 2012-2013/ Ed. Klaus Schwab. – Geneva. – 2012
17. The Global Innovation Index 2012. Stronger Innovation linkages for Global Growth / Ed. S. Dutta. – Fontainebleau. – 2012.
18. World Intellectual Property Indicators 2011. – Geneva. – 2013. – [ikiclips.com](http://www.who.int).
19. World Intellectual Property Indicators 2012. – Geneva. – 2014. – [ikiclips.com](http://www.who.int).

Стаття надійшла до редакції 16.04.2015 р.

* * *